

I. ÚVOD

1. Vymezení práce

Evropská unie bývá často označována jako útvar *sui generis*, který nespadá do žádné z tradičně užívaných kategorií státních svazků. Není klasickou mezinárodní organizací, ani federací či konfederací. Mluví se o zcela novém fenoménu.¹ Jak konstatoval ESD již ve svých raných rozsudcích, na rozdíl od běžných mezinárodních smluv, zakládací smlouvy vytvořily vlastní právní řád,² nový právní řád mezinárodního práva, v jehož prospěch státy, byť jen v přesně vymezených oblastech, omezily svá suverénní práva, a jehož subjekty nejsou jen členské státy, ale i jejich příslušníci.³

Základní linií evropského integračního procesu byla a stále je integrace ekonomická, která vygenerovala jednotný vnitřní trh, coby prostor volného pohybu zboží, osob, služeb a kapitálu.⁴ Prostor těchto „čtyř svobod“ ovšem na sebe postupně navazoval další a další politiky, které bývají často prezentovány jako jeho nutná a potřebná doprovodná opatření. Jedním z nejdůležitějších příkladů je spolupráce ve věcech vnitra a justice, nově označovaná jako „prostor svobody, bezpečnosti a spravedlnosti“ (PSBS).

Realizace volného pohybu osob spojená ve vrcholné fázi s odbouráním hraničních kontrol v rámci schengenského systému s sebou nese bezpečnostní rizika, jako je rozvoj mezinárodního organizovaného zločinu či terorismu, stejně tak příležitost pro pachatele trestných činů vyhýbat se spravedlnosti útekem přes otevřené hranice do jiných členských států. Na tyto důsledky svobody pohybu je třeba reagovat společnými opatřeními.⁵

Rozvinutí čtyř svobod jako celku má pak za následek, že EU představuje stále hustší síť přeshraničních ekonomických i osobních vztahů. Tyto vztahy, včetně případných sporů z nich vzešlých, je třeba zasadit do určitého společného právního rámce a systému soudní ochrany.^o Jak výstižně konstatuje několik programových dokumentů, občané členských států EU by si nemohli cenit výhod volného pohybu osob a tato svoboda by ztratila mnoho ze

¹ Laquière, A.; Paynot, A.: *L'Union Européenne tend-elle à devenir un État?*, Sorbonne Nouvelle, Paříž [2004], str. 3

Fiala, P.; Pitrová, M.: *Evropská unie*, CDK, Brno [2003], str. 375

² Rozsudek ESD č. 6/64, „Flaminio Costa“, [15.7.1964], bod 8

³ Rozsudek ESD č. 26/62, „Van Gend en Loos“, [5.2.1963], bod 10

⁴ Fiala, P.; Pitrová, M.: cit. dílo, str. 375 || Habermas, J.: *Pourquoi l'Europe a-t-elle besoin d'un cadre constitutionnel?*, [2001], <http://revel.unice.fr/urmis/document.html?id=10>

⁵ Pikna, B.: *EU jako prostor svobody, bezpečnosti a práva*, [13.7.2001], http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=410

svého smyslu, pokud by nemohla být využívána v prostředí bezpečnosti a s plným zázemím justice.⁶

Všechny tyto výzvy byly stimulem rozvoje spolupráce na poli dnešního „prostoru svobody, bezpečnosti a spravedlnosti“.

Jak napovídá název práce, který byl zvolen v odkazu na tento nový, poněkud pompézně znějící titul, jejím tématem je poslední z triády pojmů v tomto titulu obsažených – spravedlnost.⁷ Hned v samém úvodu je třeba říci, že tohoto pojmu,⁸ který má velmi mnoho významů⁷ a který jako takový odedávna patří k velkým tématům právního i filosofického myšlení,⁸ budeme používat toliko v jednom jeho významu, a to ve smyslu justice, tj. soudnictví. Pod „prostor spravedlnosti“ totiž zahrnujeme oblast v evropském právu tradičně označovanou jako justiční spolupráce. Ne nadarmo se tak o něm v češtině často mluví také jako o „justičním prostoru“, což je v našem jazyce po stránce sémantické mnohem přesnější označení. (Tím nechci tvrdit, že by spravedlnost ve smyslu justice bylo možno oddělovat od spravedlnosti jako hodnoty v právně filosofickém významu, pokud jde o vlastní fungování justice.)

Fungování justice coby jádrové oblasti státní svrchovanosti⁹ bylo tradičně spojeno s rozměrem státu. V rámci Evropy dochází k pozoruhodnému omezení této svrchovanosti tím, že se státy podřídily jurisdikci Evropského soudu pro lidská práva. V rámci Evropské unie pak dochází k omezení ještě mnohem výraznějším, když jednak národní soudy jsou *de facto* podřízeny Evropskému soudnímu dvoru (ESD) v otázkách interpretace komunitárního práva skrze institut předběžné otázky, a jednak zejména poté, kdy v 90. letech byly důležité kompetence v této oblasti přeneseny na úroveň Společenství, které je začalo intenzivně využívat. Dochází tak k tomu, co F. Bublán komentoval slovy¹⁰: „Vztah mezi suverenitou jednotlivých národních států a kompetencemi Evropské unie se dostal do nové fáze, a to – jak je zřejmé – ve velmi vnitropoliticky citlivých otázkách.“¹⁰

Předmětem zájmu této práce je civilní část „prostoru spravedlnosti“, kam spadá, jak uvidíme, justiční spolupráce v civilních věcech (JSCV). Toto odvětví je vzhledem ke své dynamičnosti a svým specifikám dlouhodobě vděčným tématem ke studiu a zdrojem četných

⁶ Akční plán Rady a Komise o tom, jak nejlépe implementovat ustanovení Amsterodamské smlouvy o prostoru svobody, bezpečnosti a spravedlnosti, Úř. věstník C 019, 23. 1. 1999 (dále Vídeňský akční plán), bod 9

⁷ Boguszak, J.; Čapek, J.; Gerloch, A.: *Teorie práva*, 2. vyd., ASPI, Praha [2004], str. 277

⁸ Veverka, V.; Boguszak, J.; Čapek, J.: *Základy teorie práva a právní filozofie*, Codex, Praha [1996], str. 302-304

⁹ Špicar, P.: *Vývoj, institucionální rámec a instrumenty III. pilíře Evropské unie*, Justiční akademie ČR, Praha [2005], str. 9

¹⁰ Bublán, F.: *Svoboda, spravedlnost a bezpečnost v EU*, in: *Auspicia* 2/2005, str. 18-19

otázek pro právníky i politology, na které nemusí vždy existovat jednoznačné odpovědi. Připomeňme například skutečnost, že v oblasti JSCV se pravomoc Společenství vyvíjela v několika fázích - od (i) neformální mezivládní spolupráce mimo struktury Evropských společenství, přes (ii) institucionalizovanou mezivládní spolupráci v třetím maastrichtském pilíři, po (iii) komunitarizaci, v jejímž rámci bylo v přechodném období uplatňováno jednomyslné rozhodování, aby se posléze přešlo na (iv) systém rozhodování, ve kterém se ve všech oblastech kromě rodinného práva používá spolurozhodovací procedura dle čl. 251 Smlouvy ES, která mimo jiné znamená hlasování kvalifikovanou většinou v Radě. S ohledem na tento stupňovitý vývoj je jistě zajímavým problémem z hlediska politologického reálný dopad změn institucionálního začlenění a rozhodovacích procedur.

Záměrem této práce není prosté podrobné zmapování jednotlivých dílčích aktivit Společenství na poli JSCV, coby jedné z jeho oblastí činnosti, jakkoli vzhledem k dynamickému rozvoji v této oblasti by i takový aktualizovaný přehled mohl mít svůj význam. Taková deskriptiva by mohla uvíznout v právně technických detailech, přičemž by pro pověstné stromy nemusel být vidět les. Ambice této práce jsou v jistém smyslu obsáhlejší, z jiného pohledu naopak skromnější.

(1) Předně se budu snažit podat souborný obraz justiční spolupráce v civilních věcech coby jednoho funkčního celku, přičemž půjde zejména o to:

- (a) najít její opodstatnění a význam v širokém komplexu PSBS a v celé evropské integraci,
- (b) identifikovat a analyzovat její systémové vlastnosti,
- (c) identifikovat a analyzovat nejnovější vývojové trendy v oblasti JSCV, tak jak se projevují v nových právních předpisech, resp. v nových návrzích Komise.

(2) S dynamičností odvětví, resp. méně zaobaleně řečeno, se záplavou nových legislativních aktů již přijatých či teprve navrhovaných, souvisí další dílčí otázka této práce. Je známo, že Evropská komise i ESD mají tendenci vykládat pravomoci Společenství dosti extenzivním způsobem. V této práci se budu snažit analyzovat, do jaké míry je při expanzi komunitární normotvorby v oblasti JSCV respektováno vymezení pravomocí Společenství.

(3) Esenciální otázkou v rámci jakékoli oblasti činnosti Unie by mělo být, kam až má integrace dojít; kde jsou její rozumné meze, její *finalité*. Tato otázka se v rámci předmětné oblasti, která vyniká velkou dynamičností, nabízí o to citelněji.

(4) Poslední ze zásadních otázek této práce je stručná analýza dopadů zapojení České republiky do JSCV na český právní řád.

Uvážíme-li šíři rozsáhlého korpusu PSBS, téma práce se jeví jako poměrně úzce vymezené, kompaktní. Na druhé straně je zřejmé, že nejedna z kapitol této práce by mohla být předmětem samostatné práce stejného či mnohem většího rozsahu (např. problematika uznávání a výkonu rozhodnutí, unifikace kolizních norem či úpadková řízení). S vědomím omezeného rozsahu a v zájmu podání souborného a celistvého pohledu v těchto jednotlivých okruzích je třeba jistá nutná míra stručnosti. Omezen je tak výklad historického kontextu; výklad je zaměřen na platnou právní úpravu, přičemž je omezen na její smysl a základní kontury.

Práce je rozdělena na část obecnou, která se věnuje společnému základu odvětví, a část zvláštní, která rozebírá jednotlivé dílčí oblasti činnosti spadající pod JSCV. Obecná část se dělí na čtyři kapitoly. První z nich je věnována teoretickým úvahám spojeným PSBS. Zejména je zde vysvětlen samotný koncept PSBS, dále jeho hlavní politické a historické souvislosti. Druhá kapitola se pak zabývá již samotným prostorem spravedlnosti v civilních věcech, resp. obecnými otázkami s ním spojenými. Třetí kapitola je zamyšlením nad výše nastíněnou teoretickou otázkou vhodných mezí integrace v oblasti JSCV. Poslední kapitola této části je obecným úvodem do problematiky důsledků začlenění naší republiky do JSCV, která je dále rozebírána v rámci zvláštní části.

Kapitoly zvláštní části se věnují postupně jednotlivým oblastem, kde se spolupráce v současné době rozvíjí. Jejich hlavní náplní je kritická analýza jednak platných právních úprav jednotlivých oblastí, jednak i opatření teprve připravovaných, která jsou dnes v různém stadiu zralosti. Pokud jde o nejdůležitější oblasti činnosti, jako je určení soudní příslušnosti nebo určení rozhodného práva, těm je věnována vždy samostatná kapitola. Oblasti činnosti, jejichž význam je spíše doplňkový, jsou rozebrány stručněji v jediné společné kapitole.